

16. Отдел рукописей Российской национальной библиотеки (г. Санкт-Петербург). Ф. 585 Архив Платонова С. Ф. Оп. 1. Д. 3139. Письма (32) Клочкова М. В. Платонову С. Ф., 1909-1926 гг., 51 л.
17. Посохов С. И. Творческое наследие Марина Дринова. Попытка систематизации / С. И. Посохов // Сборник по случаю 170-годовщинына от рождения на проф. Марин Дринов. – София : Академично издательство «Проф. Марин Дринов», 2009. – С. 87–94.
18. Посохов С. И. Віталій Григорович Сарбей / С. И. Посохов // Харківський історіографічний збірник. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2000. – Вип. 4. – С. 106–108.
19. Профессор М. В. Клочков : (некролог) // За советскую науку. – 1952. – 5 апр. (№ 13).
20. Ред., уклад.: Сенатский архив. Т. 14. Указы и повеления императрицы Екатерины II за февраль – декабрь 1764 г. / [подгот. М. Клочков]. – СПб., 1910. – XI, 27, 665 с.
21. Ред.: Сенатский архив. Т. 13. 1. Протоколы Правительствующего Сената по секретной экспедиции 1764 и 1765 гг. 2. Указы и повеления императрицы Екатерины II за июль – декабрь 1763 г. и январь 1764 г. / [подгот. и ред. М. В. Клочков]. – СПб., 1909. – 614 с.
22. Российский государственный исторический архив (г. Санкт-Петербург). Ф. 740 Департамент общих дел Министерства Народного Просвещения. Оп. 17. Д. 42. О замещении кафедр в Харьковском университете, 1914 г., 23 л.

Синюрка С. А. Профессор Харьковского университета М. В. Клочков: деятельность в эпоху катастроф.

В статье рассматривается деятельность историка, профессора Харьковского университета М. В. Клочкова (1877-1952). Основное внимание сосредоточено на определении влияния катаклизмов периода 1914-1920 гг. на его жизненный путь и направления его научного творчества.

Ключевые слова: Михаил Васильевич Клочков, социокультурные условия, научное творчество историка, массив публикаций.

Suniurka S. Professor of Kharkiv University M. Klochkov: scientific activity in the era of disasters.

The article deals with the scientific activity of the historian, professor of Kharkiv University M. Klochkov (1877-1952). Ascertainment of the impact of numerous cataclysms during 1914-1920 on his life, temper and direction of his scientific work are in focus.

Key words: Mikhailo Klochkov, socio-cultural conditions, scientific creativity of the historian, an array of publications.

Роль Харківського університету в створенні та становленні громадських та приватних вищих навчальних закладів (на початку ХХ ст.)

Удовицька Тетяна Анатоліївна

У статті характеризується роль Харківського університету у створенні громадських і приватних вищих навчальних закладів, а саме показано діяльність провідних університетських професорів у справі відкриття і подальшому функціонуванні нових вишів, особливості використання університетських програм при формуванні змісту навчання у зазначених навчальних закладах та ін. Автор робить висновок про нерозривний зв'язок принципів університетської освітньої системи і основних підходів до організації навчання у вишах нового типу.

Ключові слова: Харківський університет, громадські та приватні вищі навчальні заклади, професорсько-викладацький корпус, студентство.

Думка про провідну роль Харківського університету в створенні, сприянні становленню та функціонуванню громадських та приватних вищих навчальних закладів у періоди їх першого (наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.) та другого (на початку 90-х років ХХ ст.) «народження» є аксіоматичною [13]. Але це не відкидає необхідності більш поглибленого вивчення цієї складної взаємодії, що дозволить краще з'ясувати витoki традицій та особливостей розвитку вищої освіти у провідному вузівському центрі – Харківському.

Вища школа початку ХХ століття знаходилася на перехресті багатьох культурно-історичних, соціально-економічних і суспільно-політичних процесів, які не могли не вплинути на її розвиток. Структура вищої школи досліджуваного періоду була складною за кількісними і якісними показниками, що постійно мінялися під впливом об'єктивних чи суб'єктивних факторів. Основу структури вищої освіти складали державні навчальні заклади, система яких сформувалася в основному до кінця ХІХ століття, але на початку ХХ ст. темпи розвитку державних вузів сповільнилися. Повноцінному функціонуванню і розвитку системи вищої освіти заважали станом і національні обмеження, дискримінація жінок, охоронні заходи уряду, бюрократизм управління, проблеми фінансування. При цьому фахівцями зазначається, що після 1900 р. її розширення здійснювалося, в основному, за рахунок вищих навчальних закладів, які були створені завдяки громадській або приватній ініціативі [3,

с. 20]. Такі навчальні заклади, як правило, з'являлися в університетських центрах. В них викладали університетські професори, що забезпечувало цим новоствореним вищим навчальним закладам досить високий статус, громадське визнання, широку популярність.

В Україні таким центром був і Харків, у якому на початку ХХ століття функціонувало 3 державних і 5-7 (у різні періоди) громадських і приватних вищих навчальних закладів. При цьому кількісне переважає таких закладів у структурі вищої школи Харкова і України в цілому не означає, що вони були визначальними в системі вищої освіти, тому що чисельність студентів в них була незначної і складала в середньому від 500 до 2000 осіб і в означений період вони проходили період виникнення та становлення.

Безумовно провідну роль в функціонуванні та розвитку вищої освіти в Харкові відіграв Харківський університет. Його роль у виникненні, становленні та функціонуванні громадських та приватних вишів слід розглядати в першу чергу шляхом вивчення діяльності університетських викладачів в означених навчальних закладах, порівнянні навчальних програм підготовки в університетах і новостворених вишах та визначення їх місця в розширенні підготовки фахівців з університетською освітою.

Появі і динамічному розвитку громадських і приватних вищих навчальних закладів сприяло декілька факторів, а саме: необхідність вирішення соціальних проблем, пов'язаних з наданням можливості отримати вищу освіту представникам тих верств населення, які мали національні, статеві та станові обмеження при вступі до державних вузів, недостатнє фінансування державної вищої школи і, як наслідок цього, – нестача фахівців як з традиційних спеціальностей, так і підготовлених за новими напрямками, актуалізованим соціально-економічними умовами, що швидко змінювались.

Так у період, що розглядається, з особливою актуальністю постало питання вищої освіти для жінок, оскільки, як відомо, склад студентства жорстко регулювався за ознакою статі. Позбавлені на батьківщині можливості діставати вищу освіту, жінки вимушені були навчатися в зарубіжних університетах. Уряд, знаходячись під тиском громадських сил, що вимагали розширення доступу жінок до вищої освіти, визнав за необхідне піти на поступки, які виявлялись в дозволі відкривати жіночі навчальні заклади у вигляді вищих курсів, головним чином, педагогічних та медичних.

На початку ХХ століття боротьбу за розповсюдження вищої жіночої освіти в Харкові підтримало Товариство взаємодопомоги трудящих жінок [10]. Була створена комісія для розробки цього питання і укладання Статуту вищого навчального закладу для жінок. Очолила цю комісію О. Я. Єфименко, відомий вчений свого часу, якій Радою Харківського університету у 1910 році було присвоєно почесне звання доктора історії. Фундаментальні дослідження історії України О. Я. Єфименко успішно поєднувала з адміністративно-просвітницькою діяльністю. Вона енергійно взялася за організацію вищих жіночих курсів, залучивши до їх створення і діяльності своїх колег – професорів Харківського університету В. П. Бузескула, Д. І. Багалія, М. Ф. Сумцова та інших, які в подальшому викладали на цих курсах [7, с. 6-8]. Але процес відкриття цих курсів та початок занять розтягнувся на декілька років.

Восени 1906 р. комісія з створення вищих жіночих курсів Харківського товариства взаємодопомоги трудящих активно готувала їх відкриття, зокрема, отримала згоду професорів історико-філологічного факультету Харківського університету на читання лекцій. Члени комісії спільно з іншими професорами університету (І. П. Осиповим, Л. В. Рейнгардтом, В. М. Арнольд) знову звернулися до Міністерства народної освіти з проханням дозволити відкрити курси. У відповідь було отримане повідомлення від 27 квітня 1907 року, в якому зазначалося, що Харківському товариству взаємодопомоги трудящих жінок дозволяється на початку 1907-1908 навчального року відкрити вищі жіночі школи без надання їм будь-яких прав [10, с. 26].

8 вересня 1907 року відбулися перші збори педагогічної ради, на яких завідуючим був обраний професор Харківського університету І. В. Нетушил, з 1909 року їх очолив професор хімії О. А. Альбицький, а наприкінці 1910 року – професор політекономії О. М. Анциферов. В період функціонування курсів на них працювало понад п'ятдесят професорів, приват-доцентів та асистентів Харківського університету [9, с. 6-8], що забезпечувало якісний рівень підготовки та можливість випускникам у подальшому, при складанні відповідних іспитів в університеті, отримувати державний диплом. Такий висновок був зроблений на підставі порівняння оглядів викладання на Харківських вищих жіночих курсах і на історико-філологічному факультеті Імператорського Харківського університету [7, 8]. Так на курсах викладали відомі науковці і педагоги: проф. І. В. Нетушил [7, с. 5], директор курсів, проф. І. М. Эндземін [7, с. 5], проф. В. П. Безескул [7, с. 8] та ін.

І в інших громадських та приватних вищих навчальних закладах викладацький склад значною мірою утворювався з тих, хто одночасно працював в Харківському університеті. Ці відомі науковці не тільки були викладачами, але і організаторами та керівниками нових навчальних закладів. Наприклад, деканом медичного факультету вищих жіночих курсів Н. І. Невіанд був університетський професор М. К. Кульчицький, а основу викладацького складу Вищих комерційних курсів (з 1916 року Харківський комерційний інститут) також склали викладачі університету [12, с. 227-228]. У подальшому специфіка змісту навчання змусила у керівництво цього нового, за напрямом підготовки фахівців у сфері торгівлі та комерції, вищого навчального закладу вирішувати «кадрове питання» шляхом спеціальної підготовки кадрів, у тому числі і за кордоном [12, с. 218].

Значну роль у становленні жіночої медичної освіти, яка формувалась за сприяння громадської організації – Харківського медичного товариства, безпосередньо відіграв і ректор Харківського університету Д. І. Багалій. На ювілеї до тридцятирічної річниці його навчально-педагогічної діяльності (1910) [14] від правління Харківського медичного інституту виступив П. А. Сергієвський, який відзначив, що Д. І. Багалій був одним із перших, хто підтримав створення медичних курсів. Він безпосередньо брав участь у діяльності організаційного комітету із заснування курсів, і перше засідання цього організаційного комітету відбулося під його головуванням. При цьому, саме Д. І. Багалій запропонував назвати новий навчальний заклад «Жіночий медичний інститут» [14, с. 30]. І в подальшому Д. І. Багалій надавав практичні поради керівництву інституту.

У виступі на цьому ювілейному вечорі організатори Харківського жіночого медичного інституту відзначили, що участь Д.І. Багалія в організаційній роботі зі створення медичного інституту дуже значна, оскільки вона символізує тісний зв'язок нового вищого навчального закладу з університетом [14, с. 30].

У процесі діяльності новостворених вузів і зміст навчання також був орієнтований на університетський. Викладання на історико-філологічному факультеті Харківських вищих жіночих курсів складалося з обов'язкових 11 загальних дисциплін (такий набір предметів був традиційним для цих факультетів): філософія, політекономія, богослов'я, класична філософія, мовознавство, російська мова і російська словесність, слов'янська філологія, загальна історія, російська історія, історія західноєвропейських літератур, історія церкви, історія і теорія мистецтв. Протягом всієї діяльності цих курсів педагогічна рада обговорювала питання про запровадження нових навчальних програм і доведення їх до повної відповідності з університетськими. Для досягнення цієї мети пропонувалося збільшити кількість лекційних годин по всіх предметах. До програм були включені також щойно запроваджені в університетах дисципліни: вступ до слов'янознавства, філософія і методологія історії. «Давньогрецька мова» і «Грецькі автори» зберегли значення обов'язкових предметів на слов'яно-російському та історичному відділеннях, хоч згідно з міністерськими правилами ці дисципліни вважалися обов'язковими тільки для класичного відділення. Крім обов'язкових, з 1912 року читалися і спеціальні курси: теорія поезії і прози, російська драматична література, російська культура XVI століття, історія феодалізму, а також рекомендовані курси – етнографія, археологія, вчення про державу і право. Практичні заняття велися у вигляді семінарів для початківців і семінарів для слухачок старших курсів [7].

Таким чином, навчальні плани і програми, а також зміст навчального процесу вищих жіночих курсів, а також вищих медичних курсів, у цілому були зорієнтовані на університетські. Така ситуація була обумовлена об'єктивними обставинами: наявністю навчальних програм і планів освіти, які певною мірою вже були підготовлені та апробовані у державних вишах, і необхідністю відповідності змісту навчального процесу новостворених вищих навчальних закладів до державних, якщо керівництво вузу мало бажання видавати державні дипломи.

Прагнення керівництва громадських і приватних вищих навчальних закладів навчати студентів за університетськими програмами вимагали наявності не тільки висококваліфікованого професорсько-викладацького складу, але й відповідного обладнання навчально-допоміжних установ: аудиторій, лабораторій, кабінетів, бібліотеки. На початку діяльності новостворених вузів заняття частково відбувалися в університетських аудиторіях і лабораторіях, а фонди бібліотек формувалися з наукової літератури, яку до них передавали також викладачі та науковці університету.

Так, наприклад, поступово розширювалась бібліотека історико-філологічного товариства, якою користувалися слухачки Харківських вищих жіночих курсів. У 1910 році бібліотекою було придбано 400 книг, найбільш цінними з яких були книги з історії. Із придбаних книг – 100 пожертвуванні

університетською професурою і викладачами курсів. Бібліотека почала свою діяльність у 1907 році і на 1910 рік нараховувала 1500 томів літератури [10, с. 118-119].

Таким чином, позиції Харкова як великого вузівського центру зміцнилися з появою громадських і приватних вищих навчальних закладів: у цьому місті з'явилися вузи нового типу, які істотно розширили соціальну базу студентів і збільшили їх кількість на сотні осіб. Маючи за малим винятком ту ж, що й університети, науково-методичну і змістовну основу своєї діяльності, вони були надзвичайно різноманітні за контингентом учнів, освітнім цензом абітурієнтів, організаційними формами, цілями і методами викладання. Їх основний сектор складала навчальні заклади університетського типу. Університетський рівень приватних вищих жіночих курсів, однак, не став безумовною підставою до підведення їх під юрисдикцію закону 19 грудня 1911 року. І все ж Міністерство народної освіти в 1912 році визнало за їх випускницями право на університетський диплом.

Разом з тим, було б методологічно неправильно вивчати історію й аналізувати діяльність громадських і приватних вищих навчальних закладів без урахування їх тісного зв'язку з державним сектором вищої освіти. І саме вивчення ролі Харківського університету в створенні і функціонуванні цих вишів дозволило простежити їх нерозривний зв'язок, який, за нашою думкою, виявилася у наступному:

- громадські і приватні вищі навчальні заклади за своєю організаційною структурою та устроєм були практично повними (з незначними відмінностями) копіями державних: традиційно поділялися на факультети, відділення, мали такі ж управлінські підрозділи (педагогічні ради, ради факультетів, господарські комітети, тощо);
 - юридична повноцінність дипломів, що видавалися громадськими і приватними навчальними закладами, забезпечувалася за умови визнання їх державою, що вимагало, у свою чергу, орієнтації на навчальні плани і програми державних навчальних закладів, в першу чергу університетських;
 - більшість громадських і приватних вищих навчальних закладів здійснювала підготовку фахівців з тих самих спеціальностей, що і університети (вчителі, лікарі). Це дозволяло їх випускникам складати іспити в комісіях при державних навчальних закладах (здебільшого в університетах) для отримання державного диплому;
 - основою кадрового складу в новостворених навчальних закладах були професори і викладачі державних вищих навчальних закладів, що забезпечувало якісне викладання;
 - локалізація в традиційних центрах університетської вищої освіти (Києві, Харкові, Одесі), що значно полегшувало контакти нових вузів з представниками державних закладів, які вже мали відпрацьовані механізми взаємодії з владними структурами на місцях.
- Разом з тим, громадські і приватні вищі навчальні заклади мали і ряд суттєвих відмінностей від державних. Це виявлялося, насамперед, у тому, що крім освітніх, вони виконували і низку інших функцій, які залишалися нереалізованими державною системою вищої освіти. Державні вищі навчальні

заклади виконували замовлення держави і знаходилися під її жорстким патронатом, який здійснювався при декларуванні автономії вузів (насамперед університетів).

Для більш повного з'ясування ролі і місця громадських і приватних вищих навчальних закладів у структурі вищої освіти України періоду, що розглядається, необхідно визначити їх інноваційну сутність, яка, на нашу думку, полягала у наступному:

- громадські і приватні вузи (за правовою формою) являли собою принципово новий тип вищих навчальних закладів;
- їх виникнення і діяльність ліквідували монополію держави на вищу освіту;
- саме в цьому секторі вищої освіти було вперше повною мірою реалізоване спільне навчання чоловіків і жінок;
- у громадських і приватних вузах, а саме в Харківському комерційному інституті, велася підготовка за новим напрямом освіти – економіко-правовим, який до цього не здійснював жоден державний вищий навчальний заклад;
- з'явилися перші самостійні вищі медичні навчальні заклади, а саме у Харкові – Харківський жіночий медичний інститут, до цього медична освіта в Україні була представлена тільки медичними факультетами університетів;
- реалізація специфічних функцій громадських і приватних вищих навчальних закладів сприяла демократизації, фемінізації студентського контингенту, а значить й інтелігенції в цілому.

Це були позитивні прогресивні моменти в діяльності громадських і приватних вищих навчальних закладів, що не могло не відбитися на їх взаємовідносинах з державними органами, головною тенденцією яких була поступова легалізація нових навчальних закладів.

Протягом 1912 року Міністерство народної освіти вивчило стан навчального процесу на більшості вищих жіночих курсів держави. 21 березня 1913 року з'явився новий циркуляр Міністерства народної освіти, згідно з яким стан викладання на деяких вищих жіночих курсах країни був визнаний рівним університетському. Це означало, що випускниці цих навчальних закладів допускалися до складання державних екзаменів при університетах без особливого на те дозволу Міністерства і без складання додаткових екзаменів. Таким чином, більшість приватних і громадських вищих жіночих курсів, у тому числі і у Харкові, поступово діставали право на університетський диплом, що робило їх ще більш популярними серед випускниць жіночих середніх навчальних закладів.

Створення громадських і приватних вищих навчальних закладів – одна з перших у вітчизняній історії спроб інтелігенції, в першу чергу університетської, самостійно вирішити проблеми кризового стану освіти у досліджуваний період і шляхом розширення сфери діяльності вищих навчальних закладів вирішити соціальні проблеми того часу.

Завдяки появі нового громадського і приватного сектору вищої школи було відкрито реальний шлях виходу вищої освіти з кризи, зумовленої динамічними змінами у суспільстві. Значення цього культурного феномену складно переоцінити, як і складно визначити у межах однієї статті внесок Харківського

університету в процес виникнення та становлення нових навчальних закладів, що ще раз підкреслює визначну роль цього вишу в розвитку культури, освіти та просвітництва у Харкові.

Примітки

1. *Багалеї Д. И.* Экономическое положение русских университетов / Д. И. Багалеї. – СПб.: Тип. товарищества «Обществ. польза», 1914. – 36 с.
2. *Доклад комиссии, избранной правлением по поводу постановления комиссии Министерства народного просвещения о слиянии женского медицинского института с медицинским факультетом Харьковского университета.* – ДАХО, ф. 201, оп. 3, ед. хр. 59.
3. *Иванов А. Е.* Высшая школа России в конце XIX – начале XX веков / АН СССР. Ин-т истории СССР / А. Е. Иванов. – М., 1991. – 392 с.
4. *Коновець О. Ф.* Просвітницький рух в Україні (XIX – перша третина XX ст.) / О. Ф. Коновець. – К.: Хрещатик, 1992. – 120 с.
5. *Краткий очерк истории Харьковского университета за первое столетие его существования, 1805–1905.* – Х.: Тип. Адольфа Дарре, 1906. – 329 с.
6. *Марголин Д.* Справочник по высшему образованию. Руководство для поступающих во все высшие учебные заведения за границей / Д. Марголин. – К.: Сотрудник, 1915. – 422 с.
7. *Обозрение преподавания предметов по историко-филологическому факультету Харьковских высших женских курсов на 1916–1917 учебный год.* – Х.: Мирный труд., 1916. – 15 с.
8. *Обозрение преподавания предметов по историко-филологическому факультету Императорского Харьковского университета на на 1916–1917 учебный год.* – Х.: Тип. «Печатное дело», 1915. – 27 с.
9. *Отчет о деятельности Харьковских высших женских курсов, учрежденных Обществом взаимопомощи трудящихся женщин за 1915 год.* – Х., 1916. – 27 с.
10. *Отчет Харьковского общества взаимопомощи трудящихся женщин за 1910 год.* – Х.: Типо - литография Н.В. Петрова, 1911. – 76 с.
11. *Павлова В. В.* Вища жіноча освіта на Слобожанщині в другій половині XIX на початку XX століття / В. В. Павлова // Наук. вісн. Харк. держ. пед. ун-ту. Іст. науки. Вип. 2. – Х., 1999. – С. 73–80.
12. *Павлова Т. Г.* Негосударственная высшая школа Харькова в начале XX века / Т. Г. Павлова. – Х., 2012. – 407 с.
13. *Приватная высшая школа в объективе времени: украинский вариант.* – Х.: Харьк. гуманит. ин-т «Нар. укр. акад.», 2000. – 462 с.
14. *Профессор Дмитрий Иванович Багалеї. К тридцатилетней годовщине его учено-педагогической деятельности (1880–1910).* – Х.: Печат. дело, 1912. – 82 с.

15. Списки профессорів і преподавателей вищих жіночих курсів общества трудящихся жінок в г. Харків (29. 03. 1911 г.). – ЦДІАУ, ф. 705, оп.1, д. 699, л. 47–48.
16. Удовицька Т. А. Вклад Д.І. Багалія у створення та розвиток нових навчальних закладів у Харкові / Т. А. Удовицька // Багаліївські читання в НУА: Прогр. і матеріали VI Багаліїв. читань, Харків, 5 листоп. 2004 р. / Нар. укр. акад. – Х., 2004. – Ч. 6: Історія Харківщини у працях і оцінках Д.І. Багалія. – С. 129–132

Удовицька, Тат'яна Роль Харківського університету в створенні і становленні суспільних і приватних вищих навчальних закладів (в началі ХХ століття).

В статті розкривається роль Харківського університету в створенні суспільних і приватних вищих навчальних закладів, а іменно показана діяльність вільних університетських професорів в відкритті і функціонуванні нових вузів, особливість використання університетських програм при формуванні змісту навчання і др. Автор приходиться до висновку про нерозривну зв'язку університетської системи освіти і основних підходів до організації навчання в вузах нового типу.

Ключові слова: Харківський університет, суспільні і приватні вищі навчальні заклади, професорсько-преподавельський корпус, студентство.

Udovitskaya, Tatyana The contribution of Kharkiv university in creating and developing community and private higher educational establishments (in the early XXth century).

The article deals with the contribution of Kharkiv university in creating community and private higher educational establishments, namely, the article shows the activity of leading university professors in opening and maintaining new higher educational establishments, the specific nature of using university programs while creating a syllabus. The author concludes with the unbreakable connection of university educational system and main approaches for organizing the process of studies in higher educational establishments of a new type.

Keywords: Kharkiv university, community and private higher educational establishments, academic staff, studentship.

Новая книга в серии «Ubi, universitas, ibi Europa»

(Рец. на кн.: Маурер Т. «Барометры» или «маяки» общества? Избранные статьи по социальной истории русских и немецких университетов». – М.: Политическая энциклопедия, 2015. – 527 с.)

Серия книг «Ubi universitas – ibi Europa» имеет непосредственное отношение к Международному проекту «Ubi universitas – ibi Europa. Трансфер и адаптация университетской идеи в Российской империи второй половины XVIII – первой половины XIX в.», который осуществлялся в 2008–2010 гг. (хотя некоторые идеи начали обсуждаться участниками проекта ранее, а полная реализация всех запланированных задач состоялась в 2012 г, когда вышла из печати итоговая монография). Базой для проведения проекта стал Германский исторический институт в Москве (куратором проекта со стороны института был д-р А.В. Доронин), основное финансирование осуществлял фонд Gerda Henkel Stiftung (AZ 02/SR/08). Всего за время выполнения задач проекта были опубликованы три коллективных издания. В антологии «Университетская идея в Российской империи XVIII – начала XX веков»¹ были систематизированы тексты, в которых ученые, государственные и общественные деятели излагали свое понимание процессов распространения, утверждения и развития университетской идеи в Российской империи. На страницах биографического словаря «Иностранные профессора российских университетов (вторая половина XVIII – первая половина XIX в.)»² впервые удалось собрать воедино около 100 биографий иностранных (преимущественно, немецких) профессоров, преподававших в Московском, Харьковском, Казанском и Петербургском университетах. Все это позволило приблизить главную цель проекта – написание итоговой монографии «Университет в Российской империи XVIII – первой половины XIX века»³, которая была опубликована в конце 2012 г. Отмеченные коллективные издания открыли серию трудов проекта «Ubi universitas, ibi Europa», учрежденную Германским историческим институтом в Москве и выходящую в свет в издательстве РОССПЭН.

И вот совсем недавно в этой серии была издана еще одна книга – ««Барометры» или «маяки» общества? Избранные статьи по социальной истории русских и немецких университетов». Ее автор – профессор Гёттингенского университета Труде Маурер – хорошо известна специалистам по истории университетов. В том числе, несколько публикаций вышло на русском языке и активно цитируются на пространстве Восточной Европы. Вместе с тем, еще больше интересных работ, вполне естественно, было опубликовано ею на немецком языке. В связи с этим, вполне обоснованным было решение редак-

¹ Университетская идея в Российской империи XVIII – начала XX веков: антология (сост. А.Ю. Андреев, С.И. Посохов). М., 2011.

² Иностранные профессора российских университетов (вторая половина XVIII – первая треть XIX в.): биографический словарь (под общ. ред. А.Ю. Андреева, сост. А.М. Феофанов). М., 2011.

³ Университет в Российской империи XVIII – первой половины XIX века / под общ. ред. А.Ю. Андреева, С.И. Посохова. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. – 671 с.